

ZAKŁAD MALARSKI I KONSERWACJA
NAPRAWA PRZEDMIOTÓW
ZABYTKOWYCH I ARTYSTYCZNYCH
Daniel Nowacki
64-113 OSIECZNA, ul. Jeziorkowska 6
tel. 65-535-09-81
NIP 697-000-89-62, R: 410205160

**POGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH NA
WYKONANIE RENOWACJI ŚCIAN MAGISTRALNYCH NAW BOCZNYCH
Z WYŁĄCZENIEM PRZEDSTAWIEŃ DROGI KRZYŻOWEJ
ORAZ KAPLICY BOŻYWOJÓW
W WNĘTRZU KOŚCIOŁA PW. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA
W CHOJNOWIE**

**WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW**
we Wrocławiu
DELEGATURA W LEGNICY
59-220 Legnica, ul. Zamkowa 2
Tel.: 76 72 13 110

Osieczna, dnia 26 stycznia 2024 roku

**WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
WE WROCŁAWIU**

ZAL. NR¹ do pisma, postanowienia, decyzji
NR 330/2024 z dnia 10.04.2024.....

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH NA
WYKONANIE RENOWACJI ŚCIAN MAGISTRALNYCH NAW BOCZNYCH
Z WYŁĄCZENIEM PRZEDSTAWIEŃ DROGI KRZYŻOWEJ
ORAZ KAPLICY BOŻYWOJÓW
W WNĘTRZU KOŚCIOŁA PW. ŚW. APOSTOŁÓW PIOTRA I PAWŁA
W CHOJNOWIE**

1.0 KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU : rzymskokatolicki kościół parafialny
pw. św. Piotra i Pawła w Chojnowie ul. ks. Piotra Ściegiennego 4, 59-225 Chojnów

DATOWANIE, AUTOR PROJEKTU: obecny kościół wzniesiony w latach
1390-1468, autor nieznany

LOKALIZACJA / MIEJSCE PRZECHOWYWANIA: Kościół, parafialny
pw. św. Piotra i Pawła w Chojnowie ul. ks. Piotra Ściegiennego 4, 59-225 Chojnów
powiat legnicki, województwo dolnośląskie

USYTUOWANIE: usytuowany w centrum miasta na niewielkim wzniesieniu przy
wschodniej pierzei Rynku

WŁAŚCICIEL/ UŻYTKOWNIK: Parafia Rzymskokatolicka parafia pw. św. Piotra
i Pawła w Chojnowie ul. ks. Piotra Ściegiennego 4, 59-225 Chojnów

NR WPISU DO EWIDENCJI ZABYTKÓW: 134 z dnia 2.01.1950

ADMINISTRATOR: Ks. kanonik Marek Osmulski – proboszcz parafii

TECHNIKA; budynek murowany z kamienia i cegły, wewnątrz i zewnątrz
otynkowany

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE LUB RENOWACJE: 1948 – w trakcie prac
remontowych zostają usunięte balkony z naw bocznych, 1969 –Piotr Wróblewski wraz
z Piotrem Kominczem wykonuje polichromie w nawach: południowej i północnej
(droga krzyżowa)

ZLECENIODAWCA: Parafia Rzymskokatolicka parafia pw. św. Piotra i Pawła
w Chojnowie ul. ks. Piotra Ściegiennego 4, 59-225 Chojnów

WYKONAWCA PRAC : Zakład Malarski i Konserwacja Naprawa Przedmiotów
Zabytkowych i Artystycznych Daniel Nowacki, 64-113 Osieczna, ul. Jeziorkowska 6,
Ewa Szydłowska ul. Koperkowa 102, 62-064 Plewiska.

1.1 DANE O BADANIACH

Zleceniodawca : Parafia Rzymskokatolicka parafia pw. św. Piotra i Pawła w Chojnowie ul. ks. Piotra Ściegiennego 4, 59-225 Chojnów, reprezentowana przez Ks. kanonika Marka Osmulskiego administratora parafii

Zakres prac : wykonanie renowacji ścian magistralnych naw bocznych z wyłączeniem przedstawień drogi krzyżowej oraz kaplicy Bożywojów w wnętrzu kościoła pw. św. apostołów Piotra i Pawła w Chojnowie

Wykonawca prac: Zakład Malarski i Konserwacja Naprawa Przedmiotów Zabytkowych i Artystycznych Daniel Nowacki 64-113 Osieczna ul. Jeziorkowska 6.
Ewa Szydłowska ul. Koperkowa 102, 62-064 Plewiska.

Miejsce wykonania prac: Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Chojnowie

1.2 DANE O DOKUMENTACJI

Liczba stron tekstu: 46 liczba fotografii : 48

Autorzy dokumentacji : Mistrz Rzemiosła Artystycznego Daniel Nowacki
mgr konserwatorstwa Joachim Nowacki
Konserwator Dziej Sztuki Ewa Szydłowska

Data i miejsce wykonania : Osieczna, styczeń 2024 roku.

1.3 DANE O OBIEKCIE

RYS HISTORYCZNY

Kościół parafialny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła w Chojnowie

Pierwotny czas erygowania parafii jest nieznany

1299 – parafia sprzedaje ziemię augustianom, tym samym dokumenty zachowują imię proboszcza – Lutherusa (pierwszy znany proboszcz chojnowskiego kościoła)

1335 – książę Bolesław III czyni nadania na rzecz proboszcza w Chojnowie

1377 – książę Ludwik I uposaża proboszcza chojnowskiej parafii Guentera von Rechenberg

1390-1468 – budowa obecnego kościoła

1390 – Henryk Vogt przeznaczają darowiznę na prace prowadzone przy budowie kościoła

1392 – na ten sam cel czyni zapis Piotr Weisshaupt i jego żona Małgorzata

1398 – zawaleniu ulega kościelna wieża

1400 – Henryk Kohler funduje ołtarz do kościoła

1405 – zostaje odlany kościelny dzwon

1413 – burmistrz Jan Possig zapisuje czynsze z Chojnowa, Szprotawy i Żagania rok po jego śmierci na budowę chóru

1428 (26 kwietnia) – najazd husytów, w kościelnej wieży ratunek znajduje 15 mieszczan, którzy jako jedyni ocaleją spośród mieszkańców Chojnowa, przed głównym ołtarzem śmierć ponoszą księża i ich uczniowie

1452 – książę chojnowski Henryk X pochowany w kościele

1468 – zostają założone sklepienia w nawie głównej, dobiega końca budowa kościoła (w tym kaplicy Sukienników Św. Andrzeja i Katarzyny, kruchty po stronie północnej oraz zakrystii) I połowa XVI wieku – pomiędzy kruchtą a zakrystią zostaje wbudowana kaplica Bożywojów

1503 – pożar Chojnowa, zniszczenia dotyczą również kościół

1535 – reformacja Marcina Lutera święci triumfy w Chojnowie, kościół przechodzi w ręce protestantów

1553 – dokumenty po raz pierwszy wzmiankują o budynku przykościelnej plebanii (II poł. XV w.)

1562 – kościół zostaje pokryty dachówką

1617 – w kościele zostaje pochowana księżna Anna Wirtemberska, wdowa po księciu legnickim Fryderyku IV

1633 (7 października) – działania wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648) docierają do Chojnowa, w trakcie rabunku miasta w kościele ciężko pobity zostaje pastor Baltazar Lipsius; w mieście pojawia się epidemia dżumy

1639 – Chojnow zdobyty przez wojska szwedzkie, kościelna wieża znów staje się miejscem obronnym

1651 (31 maja) – pożar trawi hełm wieży, dachy i uszkadza dzwony, niszczy także znaczną część sklepień w nawie głównej; w tym samym roku zostaje odlany nowy dzwon, rozpoczyna się proces odbudowy chojnowskiej fary

1652 – kościół otrzymuje nowy dach pod nadzorem mistrza budowlanego Hansa Bergmanna

1653 – zostają naprawione filary i okna, odbudowuje się sklepienia naw bocznych
1656 – kościół otrzymuje dzwon odlany przez legnickiego ludwisarza Jana Schroetera
1659 – ukończono odbudowę sklepień w nawie głównej, kościelna wieża otrzymuje charakterystyczny stożkowy hełm, 27 lipca zostaje odprawione dziękczynne nabożeństwo za odbudowę kościoła
1660 – zostaje wykonana nowa chrzcielnica wraz z cynową misą
ok. 1670 – w prezbiterium zostaje ustawiony barokowy ołtarz
1671 – kościół otrzymuje nową kazalnicę
1678 – Adam Vogel, kupiec z Augsburga daruje obraz pędzla G. Ostermayera do ołtarza głównego
1682 – rada miejska zleciła malarzowi Cyprianowi Schallernowi pomalowanie i połączenie ołtarza
1701 – 1707 – kościół przejściowo znów należy do katolików
1813 (26 maja) – kościół staje się na dwa tygodnie lazaretem dla rannych w potyczce pod Budziwojowem żołnierzy francuskich (odwrót wojsk napoleońskich z kampanii rosyjskiej); ołtarz zamieniony na “ławę rzezną” – miejsce amputacji rannych żołnierzy; dewastacja wnętrza świątyni
1818 – likwidacja przykościelnego cmentarza, kościół zostaje połączony z rynkiem
1908 – 1911 – w trakcie prac konserwatorskich witraże wykonują bracia Otto i Rudolf Linnemann
1947 – kościół zostaje przekazany przez władze powiatowe w Złotoryi katolickiej parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Chojnowie; zmienia wezwanie z “kościół Najświętszej Maryi Panny” na “kościół pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła”
1948 – w trakcie prac remontowych zostają usunięte balkony z naw bocznych
1969 – warszawski artysta Piotr Wróblewski wraz z Piotrem Kominczem wykonuje polichromie w nawach: południowej i północnej (droga krzyżowa)
1995 (1 stycznia) kościół decyzją biskupa legnickiego staje się kościołem parafialnym nowo erygowanej parafii pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Chojnowie

Na podstawie:

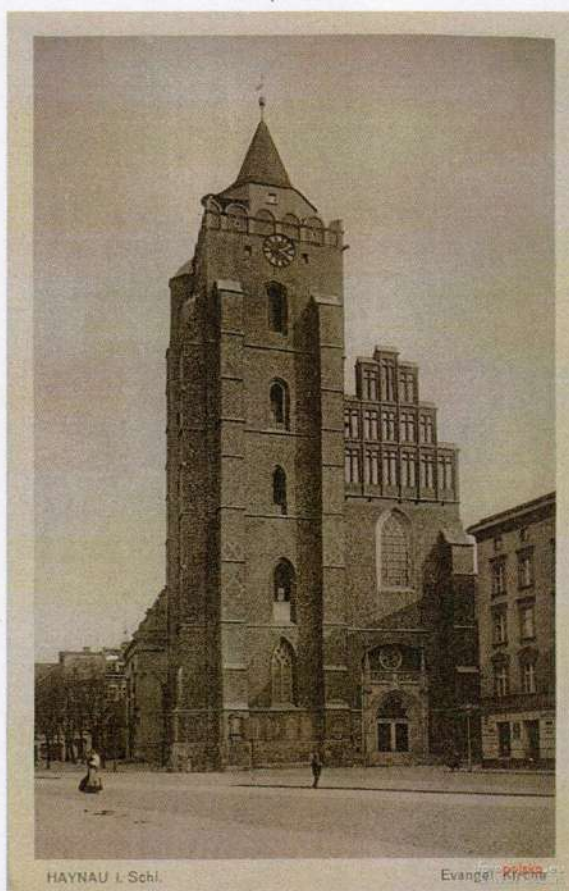
J. Janus, *Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Chojnów, Kościół parafialny ŚŚ. Piotra i Pawła, 1996 r.*, w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu Delegatura w Legnicy

S. Horodecki, *Chojnowska fara. Kościół pw. świętych Apostołów Piotra i Pawła (dawniej Najświętszej Maryi Panny)*, Chojnów 2010

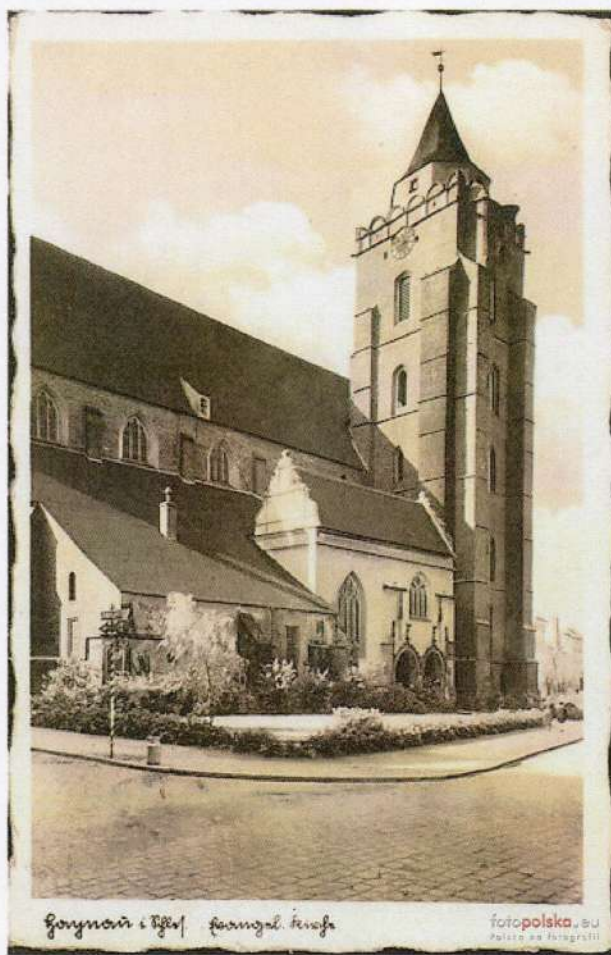
Strona internetowa parafii pw. świętych Apostołów Piotra i Pawła

Fot.1 Widok na kościół w Chojnowie z około 1841 r.

Fot.2 Widok na kościół w Chojnowie z około 1910-1919 r.

Fot.3 Widok na kościół w Chojnowie z około 1910-1920 r.

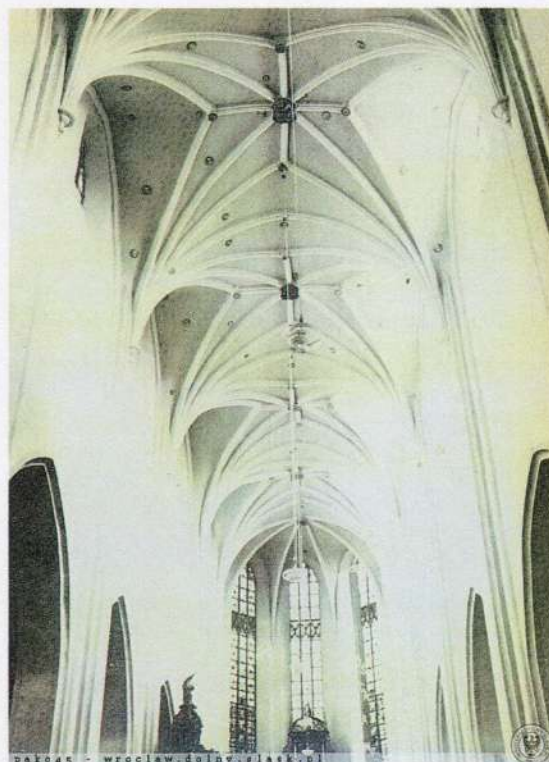
Fot.4 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

Fot.5 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

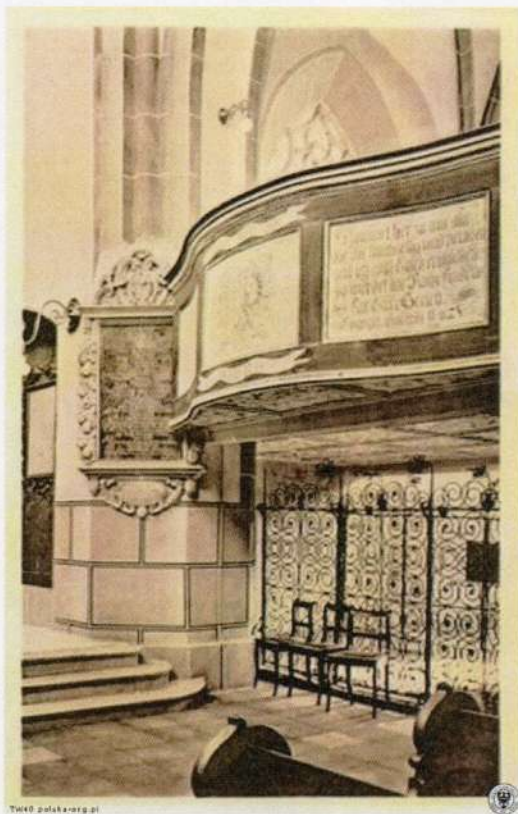
Fot.6 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

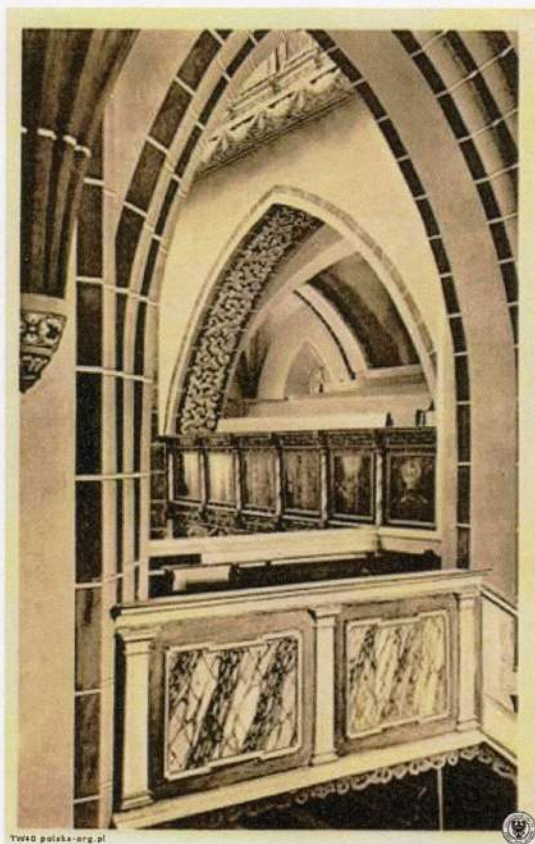
Fot.7 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

Fot.8 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

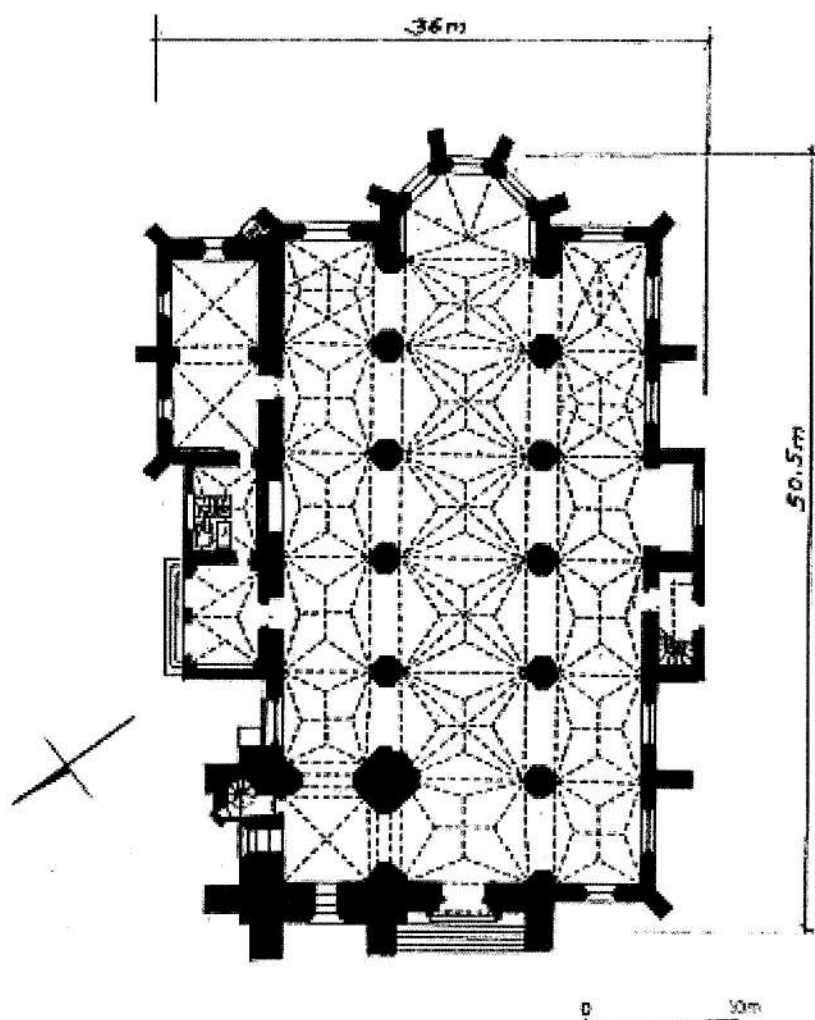
Fot.9 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

Fot.10 Widok na kościół w Chojnowie z około 1900 r.

1.4 OPIS OBIEKTU

Kościół parafialny p.w. Św. Ap. Piotra i Pawła w Chojnowie jest gotycką bazyliką trójnawową, murowany, wzniesiony na rzucie prostokąta. Orientowany. Od wschodu zamknięty trójbocznie. Z zewnątrz nie otynkowany, oszkarpowany. Główny korpus kościoła pokryty ceramicznym dachem dwuspadowym z kalenicą. Nawy boczne niższe od korpusu, przylegające z obydwóch stron, pokryte ceramicznymi dachami pulpitowymi. W północno – zachodnim narożu do głównego korpusu przylega wieża. Od południa do nawy bocznej przylega kaplica i kruchta z bocznym węzłem komunikacyjnym, od północy do nawy bocznej przylega zakrystia i wyższa od niej kaplica z arkadowym podcieniem, w którym znajduje się następny boczny węzeł komunikacyjny. Główny węzeł komunikacyjny z bogato rozbudowanym portalem, usytuowany jest w miejscu centralnym ściany zachodniej, głównego korpusu kościoła. Otwory okienne prostokątne zamknięte ostrołukowo. Okna witrażowe z laskowaniem i maswerkami, od wschodu okna wysokie zajmujące większą część ścian. Stolarka drzwiowa stylowa z ozdobnymi okuciami.

Fot.11 Rzut

Wnętrze trójnawowe, otynkowane, pokryte sklepieniami z gwieździstym żebrowaniem. Od wschodu w części wydzielonej na prezbiterium zamknięte trójbocznie. Sklepienie głównego korpusu kościoła z gwieździstym żebrowaniem, równomiernie podzielone poprzecznymi żebrami wspartymi na lizenach dzielących płaszczyzny ścian, na wieloprzęsłowe wnętrze. Prezbiterium usytuowane w pierwszym przęśle od wschodu. Nawy boczne otwarte do głównego korpusu kościoła ostrołukowymi arkadami. Okna w prezbiterium witrażowe, wysokie i strzeliste z laskowaniem, zajmują większą powierzchnię ścian, w nawie i w nawach bocznych, ostrołukowe umieszczone w górnych partiach ścian. W ostatnim przęśle od zachodu znajduje się empora chórowa z organami. Podchórze pokryte sklepieniem żaglastym, otwarte do nawy głównej i naw bocznych ostrołukowymi arkadami.

Zasadnicze wyposażenie kościoła drewniane, barokowe pochodzące z drugiej połowy XVII wieku. Ołtarz główny, ambona i chrzcielnica, architektoniczne, polichromowane z bogatą złoconą snycerką ornamentów roślinnych i chrząstkowo - małżowinowych oraz rzeźbami figuralnymi. Ołtarze boczne: gotycki tryptyk i dwa ołtarze murowane. Drewniana, polichromowana balustrada empory chóru pochodząca z drugiej połowy XVII wieku. Prospekt organowy pochodzący z przełomu XIX i XX wieku. Neobarokowe XIX wieczne, częściowo polichromowane ławki i konfesjonały.

2.0 BADANIA

Badania stratygraficzno – sondażowe wykonane zostały w celu rozpoznania stanu zachowania tynków wewnętrznych, płaszczyzn ścian oraz dokonaniu analizy warstw malarskich mając na uwadze prześledzenie poszczególnych etapów remontów oraz rozpoznania wcześniejszej kolorystyki i pierwotnego wystroju malarskiego wnętrza oraz udokumentowania odkrytych poszczególnych warstw technologicznych. W przeprowadzonych badaniach wykonano około 20 odkrywek sondażowych w tym 9 schodkowych, które sfotografowano i opisano. Część wykonanych odkrywek nie wносиła nowych, znaczących faktów z tego powodu opracowanie oparto na kilku podstawowych odkrywkach dających dużą bazę informacji oraz na obserwacji zastanych uszkodzeń, zniszczeń i stanu obecnego obiektu które również zostały sfotografowane i opisane.

2.1 ODKRYWKI STRATYGRAFICZNE I SONDAŻOWE :

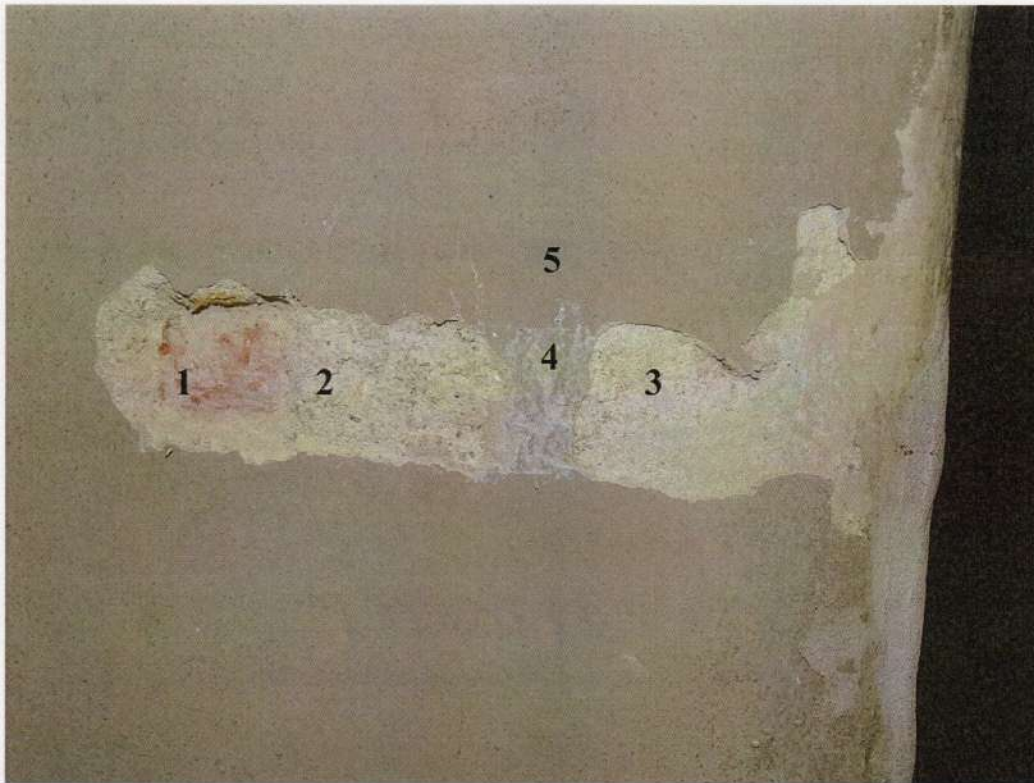
Przeprowadzenie badań sondażowych miało na celu zweryfikowanie wszystkich warstw technologicznych na powierzchni murów wewnętrznych kościoła. Warstwy malarskie łącznie z pobiałami wykonanymi bezpośrednio na tynku w trakcie wcześniej prowadzonych remontów zostały częściowo usuwane i kilkakrotnie naprawiane. Podczas prowadzonych badań w kilku odkrywkach zlokalizowano i zidentyfikowano występujące śladowo warstwy malarskie różnorodne pod względem techniki i kolorystyki pochodzące z różnego okresu czasu. Na podstawie wykonanych badań istnieje możliwość określenia prawdopodobnej występującej wcześniej kolorystyki wnętrza, a kilka odkrywek schodkowych pozwala na określenie wcześniejszych warstw chronologicznie.

Fot.12 **Odkrywka 1.** Wschodnia część nawy południowej.

Tab. I. SRATYGRAFIA – Wschodnia część nawy południowej. **odkrywka nr 1.**

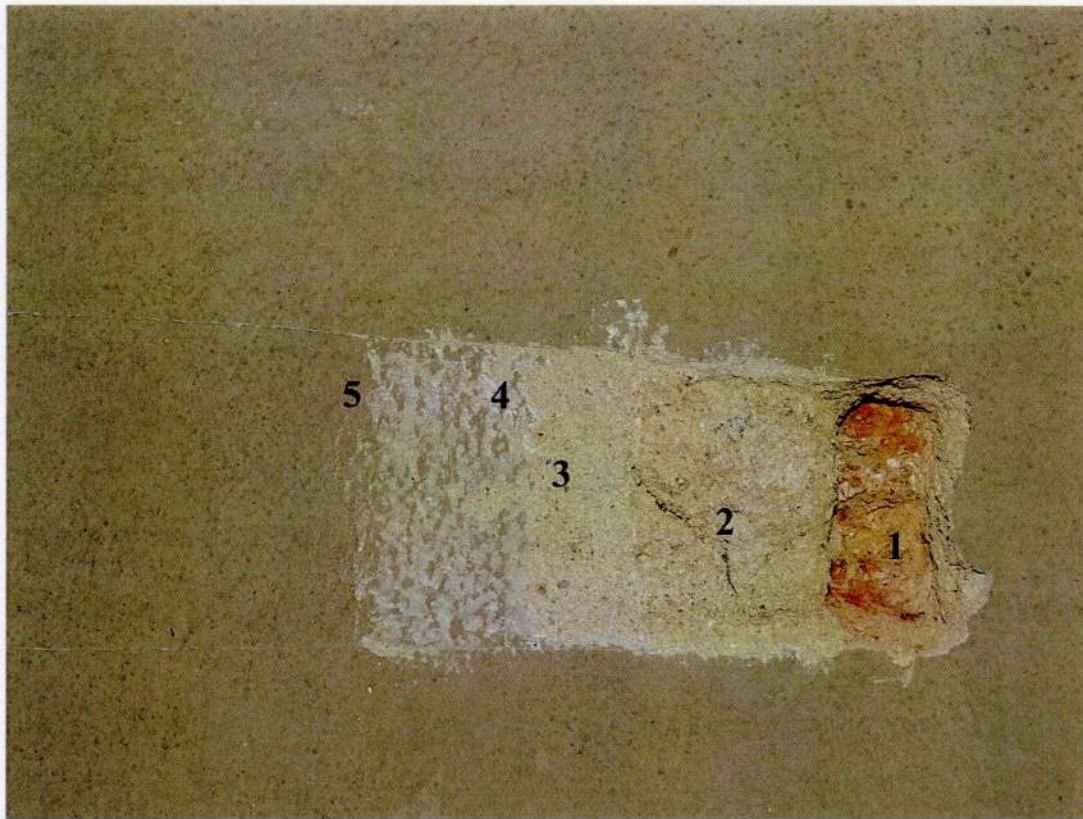
Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynek wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynek wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		Pobiałą wapienna	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.13 **Odkrywka 2.** Wschodnia część ściany magistralnej nawy południowej, w głębokości glifu blendy.

Tab. II. SRATYGRAFIA – Wschodnia część ściany magistralnej nawy południowej, w głębokości glifu blendy. **odkrywka nr 2.**

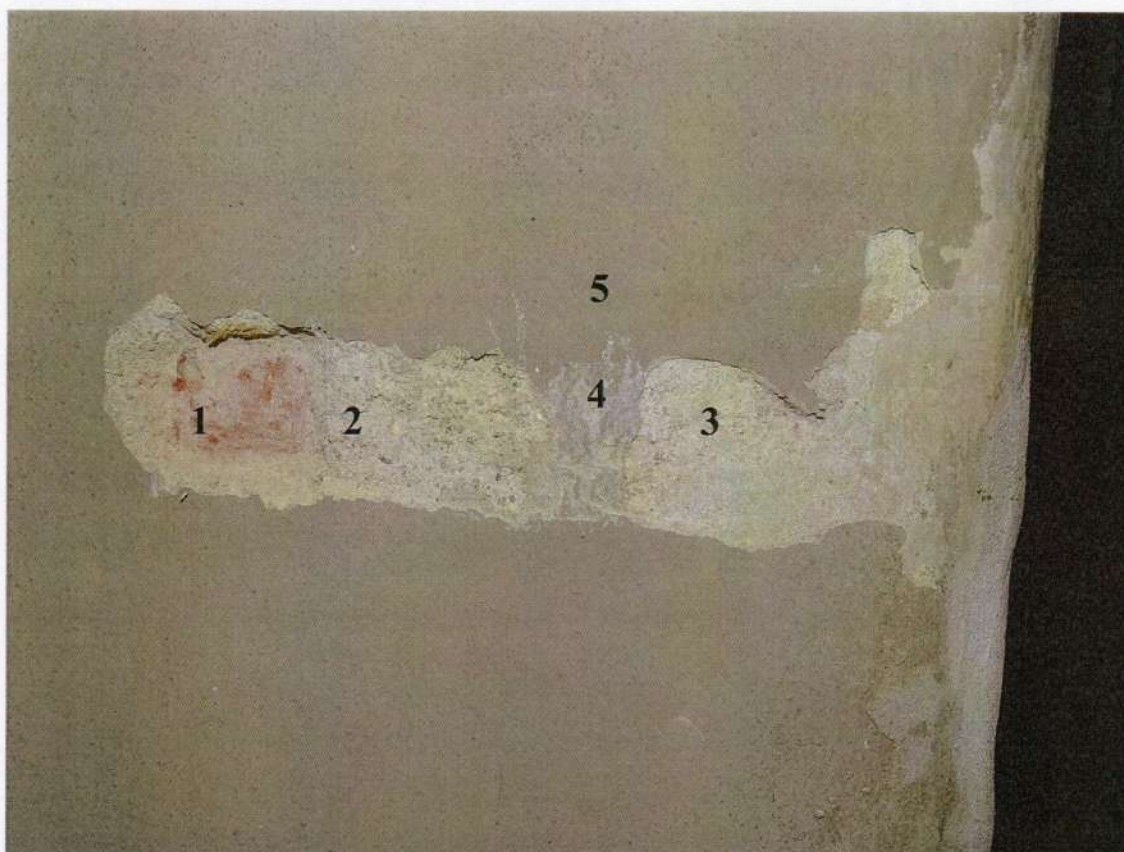
Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		Pobiałą wapienna	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.14 **Odkrywka 3.** Ściana magistralna nawy południowej.

Tab. III. SRATYGRAFIA – Ściana magistralna nawy południowej. **odkrywka nr 3.**

Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		pobiała wapienna śladowo	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.15 **Odkrywka 4.** Ściana magistralna nawy południowej, okolice wejścia bocznego.

Tab. IV. SRATYGRAFIA – Ściana magistralna nawy południowej, okolice wejścia bocznego. **odkrywka nr 4.**

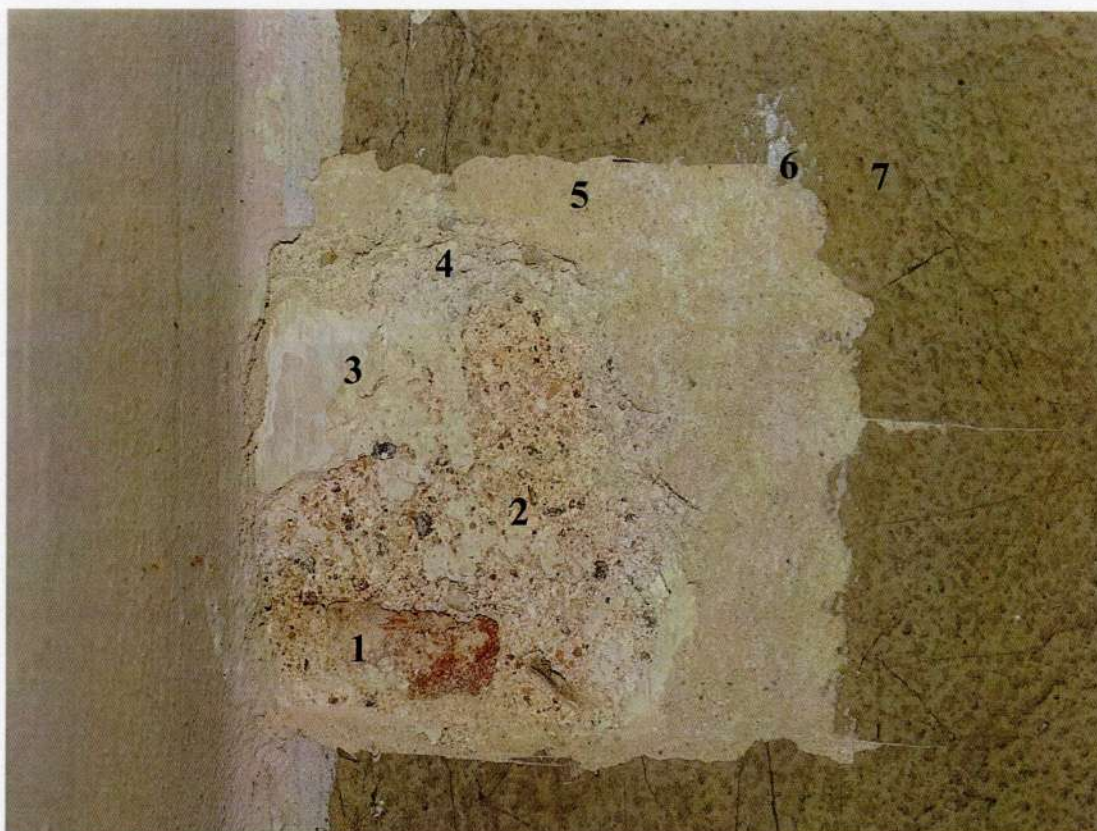
Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		pobiała wapienna śladowo	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.16 **Odkrywka 5.** Zachodnia część ściany magistralnej nawy południowej.

Tab. V. SRATYGRAFIA – Zachodnia część ściany magistralnej nawy południowej.
odkrywka nr 5.

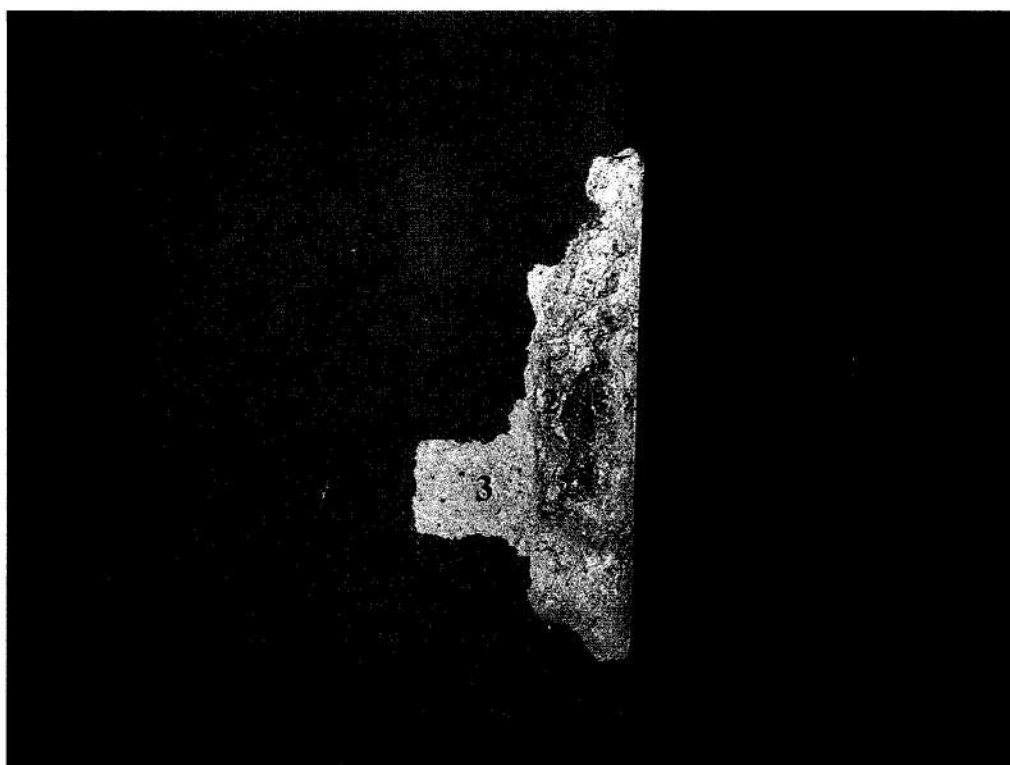
Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		pobiała wapienna śladowo	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.17 Odkrywka 6. Zachodnia część ściany magistralnej nawy południowej.

Tab. VI. SRATYGRAFIA – Zachodnia część ściany magistralnej nawy północnej.
odkrywka nr 6.

Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynek wapienny z dodatkiem kruszywa z cegły	I	1390-1468 ?
3.		Warstwy pobiał wapiennych	II	XV – XVII w. ?
4.		tynek wapienny I warstwa	III	2 poł. XX w.
5.		tynek wapienny II warstwa	III	2 poł. XX w.
6.		pobiała wapienna śladowo	III	2 poł. XX w.
7.		warstwa malarska emulsyjna – szara	IV	1969 r.

Fot.18 **Odkrywka 7.** Ściana magistralna nawy południowej, okolice wejścia bocznego.

Tab. VII. SRATYGRAFIA – Ściana magistralna nawy południowej, okolice wejścia bocznego. **odkrywka nr 7.**

Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

Fot.19 **Odkrywka 8.** wschodnia część ściany magistralnej nawy południowej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

Tab. VIII. SRATYGRAFIA – wschodnia część ściany magistralnej nawy północnej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar. **odkrywka nr 8.**

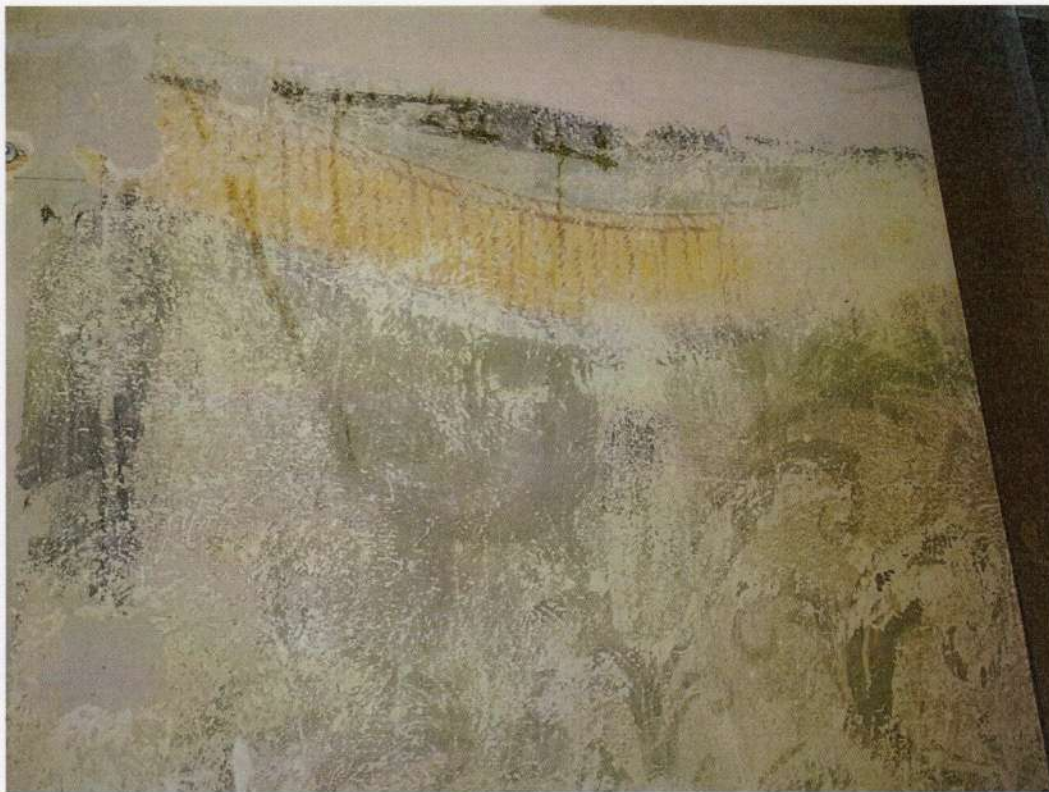
Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	1390-1468
2.		tynk wapienny I warstwa	II	XIX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	XIX w.
4.		pobiała wapienna śladowo	II	XIX w.
5.		warstwa malarska temperowa	III	XIX w.
6.		warstwa malarska emulsyjna – szara	IV	1969 r.

Fot.20 **Odkrywka 8.** Ściana wschodnia nawy północnej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

Fot.21 **Odkrywka 9.** Ściana wschodnia nawy północnej Ściana wschodnia nawy północnej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

Fot.22 **Odkrywka 10.** Ściana wschodnia nawy północnej Ściana wschodnia nawy północnej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

Fot.23 **Odkrywka 11.** Ściana wschodnia nawy północnej z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

Fot.24 **Odkrywka 12.** Ściana północna nawy północnej w okolicy wejścia do zakrystii z dekoracjami malarskimi w formie rozmalowanych kotar.

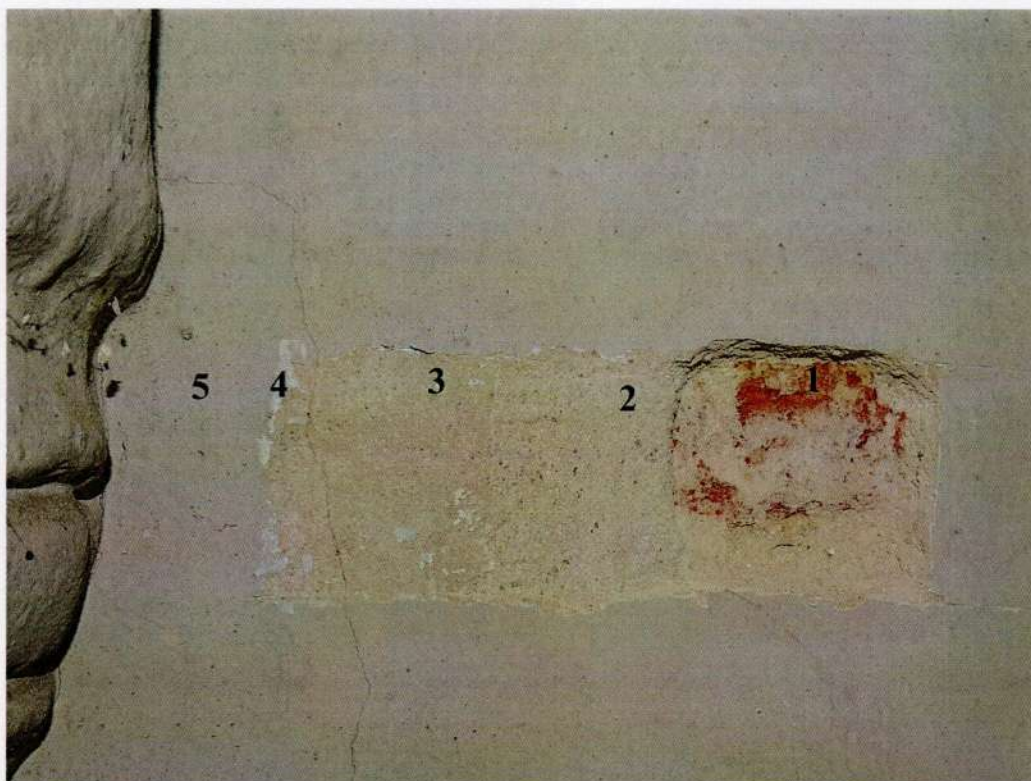
Fot.25 **Odkrywka 13.** Ściana wschodnia nawy północnej w okolicy wejścia do zakrystii z dekoracją malarską w formie imitacji boniowania

Fot.26 Odkrywka 14. Żebra sklepienne w kaplicy Bożywojów w odcieniu ugru z ciepłoszarą spoiną.

Fot.27 Odkrywka 15. Żebra sklepienne w kaplicy Bożywojów z widoczną kształtką ceglana w miejscu uszkodzenia mechanicznego

Fot.28 Odkrywka 16. Północna ściana kaplicy Bożywojów

Tab. IX. SRATYGRAFIA – Północna ściana kaplicy Bożywojów odkrywka nr 16.

Nr warstwy	Oznaczenia graficzne Warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna	Datowanie
1.		mur ceglany	I	I poł. XVI w.
2.		tynk wapienny I warstwa	II	2 poł. XX w.
3.		tynk wapienny II warstwa	II	2 poł. XX w.
4.		pobiała wapienna śladowo	II	2 poł. XX w.
5.		warstwa malarska emulsyjna – szara	III	1969 r.

3.0 WYNIKI ODKRYWEK / OBSERWACJ

Mur kamienno-ceglany na zaprawie wapiennej spoinowany zaprawą o szaro – ugrowym odcieniu poprzez dodatek kruszywa naturalnego – piasku. Bezpośrednio na wątku znajduje się tynk wapienny, jasny o szaro-ugrowym odcieniu o grubości ok. 0,5 – 2,5 cm. Partie tynku w części przyziemia ulegają dość intensywnej destrukcji z powodu zawilgocenia i zasolenia, jak również na skutek zastosowania mocnych powłok malarskich pokrywających płaszczyznę ścian. Obecnie tynk wapienny miejscami jest kruchy, odspojony i słabo skonsolidowany. Na położonym tynku wapiennym opracowane zostały warstwy malarskie, miejscami zachowane szczątkowo – najprawdopodobniej pobiałą wapienne oraz późniejsze wykonane w współczesnej technice emulsyjnej. Na ścianach nawy południowej tynki prawdopodobnie zostały wymienione w XX w. i pokryte warstwą pobiałą oraz jedną warstwą malarską wykonaną w technice emulsyjnej. Dolne partie murów częściowo skorodowane przez zawilgocenie, miejscowo zasolone i odspojone wraz z rozwarstwieniem warstw technologicznych. Tynki i warstwy malarskie kilkakrotnie były naprawiane. Nawarstwienia na ścianach były usuwane mechanicznie, a następnie uzupełniane wyprawami wapienno – piaskowymi i zaprawami gipsowymi oraz malowane farbą emulsyjną nie scaloną kolorystycznie z aktualnym kolorem. Część odsłoniętych warstw została uprzednio zeszkrobana, mimo to na fragmentach odsłoniętych w części zachodniej nawy północnej widoczne są średniowieczne fragmenty wielowarstwowych tynków z pobiałami, a w części wschodniej nawy północnej wielobarwne formy ornamentalne ujawniające występowanie wcześniej dekoracji malarskich prawdopodobnie XIX wiecznych. Na tym etapie identyfikacja konkretnych form w miejscach wykonania odkrywek jest możliwa i czytelna.

4.0 WNIOSKI

W przeprowadzonych badaniach rozpoznawczych stwierdzono, że na skutek zawilgocień i zasoleń tynki dolnych partii murów są skorodowane miejscowo, zwłaszcza w okolicach posadzki. Pozostałe tynki uległy częściowej destrukcji wywołanej pokryciem ścian wnętrza farbami emulsyjnymi, obecnie na całej powierzchni przeznaczonej do renowacji. Wykonane odkrywki stratygraficzne schodkowe ujawniły występowanie od 4 do 7 warstw technologicznych (tabele I – IX), tynk wapienno piaskowy (o grubości 0,5 – 2,5 cm) na murze kamienno-ceglanym i ceglany w płaszczyznach ścian magistralnych naw bocznych. Na tynkach występują liczne wyprawy tynkarskie wykonane tynkiem wapienno - cementowym o różnej granulacji i naprawy wykonane szpachlą gipsową. Najstarsze powłoki malarskie położone jako pobiałą bezpośrednio po wykonaniu tynków, zachowane szczątkowo oraz warstwa malarska wykonana w technice emulsyjnej. Jako pierwotną kolorystykę ścian identyfikuje się kolor szaro-zielony. Odkrywki sondażowe odsłoniły również szczątkowe fragmenty historycznych tynków i pobiał oraz ślady wielobarwnej dekoracyjnej malatury w wschodniej części nawy północnej o formach iluzjonistycznie nadwieszanej kotary. Powłoki malarskie w miejscach narażonych na wykwity są złuszczone, spękane i odspojone, ulegają przez krystalizację soli spudrowaniu i osypywaniu.

5.0 ZALECENIA

Wszystkie prace i zabiegi kolejno wykonane przy zabytku powinny zostać dokumentowane fotograficznie.

W zakresie płaszczyzn dolnych partii ścian należały usunąć emulsyjne warstwy malarskie, a w partii przyziemia z szczególną ostrożnością zawilgocone i zasolone tynki. W miejscach wykwitów i pleśni należy dokonać dezynfekcji. Tynki występujące w obiekcie obecnie nie są jednolite pod względem struktury i użytych materiałów zwłaszcza w miejscach wypraw i osłabione przez powłoki emulsyjne. W związku z powyższym zalecane było by usunięcie części wtórnie wykonanych wypraw oraz w kolejnym etapie precyzyjne usunięcie warstw malarskich z płaszczyzn tynków wapiennych z zachowaniem szczególnej ostrożności, zwłaszcza w części górnych partii ścian przeznaczonych do renowacji. Po usunięciu części tynków w przyziemiu oraz w miejscach wykwitów solnych, odsłonięte mury należy poddać naturalnemu procesowi osuszania przynajmniej do kilku tygodni, co umożliwi odparowanie ewentualnemu nadmiarowi wilgoci z skorodowanych powierzchni. W trakcie tego okresu należy obserwować odkrytą powierzchnię murów i w miejscach wykwitów solnych skryształizowane sole usuwać mechanicznie metodą obmiatania, a następnie jeśli będzie to konieczne, założyć kompresy odsalające (metoda migracji do rozszerzonego środowiska). Materiały zastosowane podczas wykonywania nowych powierzchni tynkarskich powinny nawiązywać do pierwotnych historycznych warstw, czyli powinny posiadać wszystkie cechy tynku wapiennego i zbliżoną granulację zapraw. Zidentyfikowane w odkrywkach dekoracyjne warstwy malarskie w wschodniej części nawy północnej powinny raczej zostać zabezpieczone i ~~pokryte warstwą malarską w technice odwracalnej, a ekspozycji należy pozostawić tylko wybrany, najbardziej czytelny fragment malowidła prezentowany jedynie w formie świadka. Kolorystyka dolnej części ścian powinna nawiązywać i harmonizować z całym wnętrzem kościoła, jednocześnie powinna być walorowo głębsza, od koloru ścian nawy głównej, opracowana w taki sposób aby stanowiła tło dla malowideł przedstawiających drogę krzyżową.~~ Kolorystyka powinna zostać opracowana i przygotowana na fragmentach ścian naw bocznych w wnętrzu kościoła i po przeprowadzonych próbach poddana ocenie oraz akceptacji przez komisję konserwatorską.

*POLECHAM WIE DOCELOWO ZOSTANĄ
PODANE PĘKNIĘCIA W PROGRAMIE W KONSERWACJI W CELU
ICH WYKONANIA.*

6.0 STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

*Joachim Nowak
05.04.2014.*

Ściany magistralne naw bocznych nieodnawiane od kilkadziesiąt lat, całość zakurzona i zabrudzona. Płaszczyzny powierzchni ścian w złym stanie technicznym. We wnętrzu kościoła cała powierzchnia ścian przyziemia, nawierzchniowo pokryta warstwą farb emulsyjnych. Występują miejscowe spękania tynków oraz rozwarstwienia warstw malarskich. Lokalnie w przyziemiu występuje miejscowe zasolenie i korodowanie tynków spowodowane przez wilgoć prawdopodobnie podciąganą kapilarnie. Zawilgocenia i zasolenia występują miejscowo w dolnych partiach obwodowych ścian kościoła. W części ścian występują włoskowate pęknięcia powierzchni, miejscowe ślady późniejszych wypraw tynkarskich, oraz wyprawy malarskie w kolorach odbiegających od wcześniejszych wymalowań. Pod parapetami okien występują miejscowo uszkodzenia i plamy po starych zaciekach spowodowanych dużą kondensacją pary wodnej. Ściany miejscowo na powierzchni

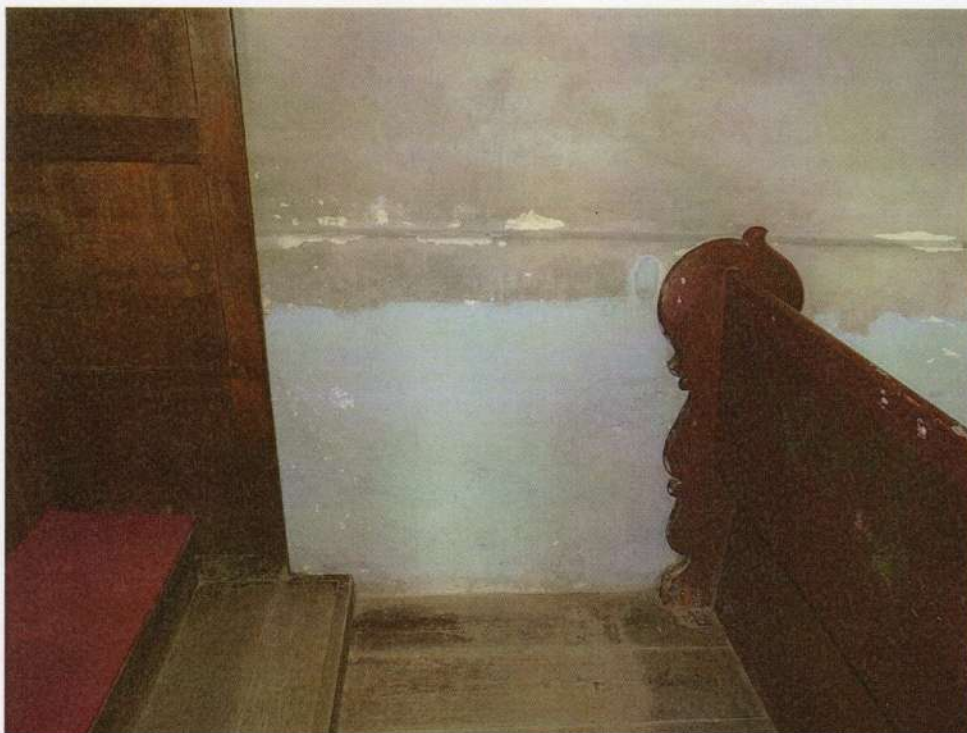
przebarwione rdzawo - brunatnymi plamami po zawilgoceniach. W narożach i gładach drzwiowych występują liczne uszkodzenia mechaniczne z znacznymi ubytkami tynku. Kaplica Bożywojów w stanie ogólnym dostatecznym, z niewielkimi pęknięciami i przebarwieniami spowodowanymi dawnymi zaciekami w części sklepienia, w partii przyziemia ślady zawilgocenia i ubytki tynku, rozwarstwienia warstw malarskich oraz liczne uszkodzenia mechaniczne ścian.

Fot.29 Uszkodzenia części przyziemia spowodowane zawilgoceniem i zasoleniem nawy południowej

Fot.30 Plamy i przebarwienia spowodowane zawilgoceniem i zasoleniem

Fot.31 Uszkodzenia części przyziemia spowodowane zawilgoceniem i zasoleniem z wyprawami malarskimi nie dopasowanymi do kolorystyki wnętrza

Fot.32 Uszkodzenia i przebarwienia spowodowane kondensacją pary wodnej

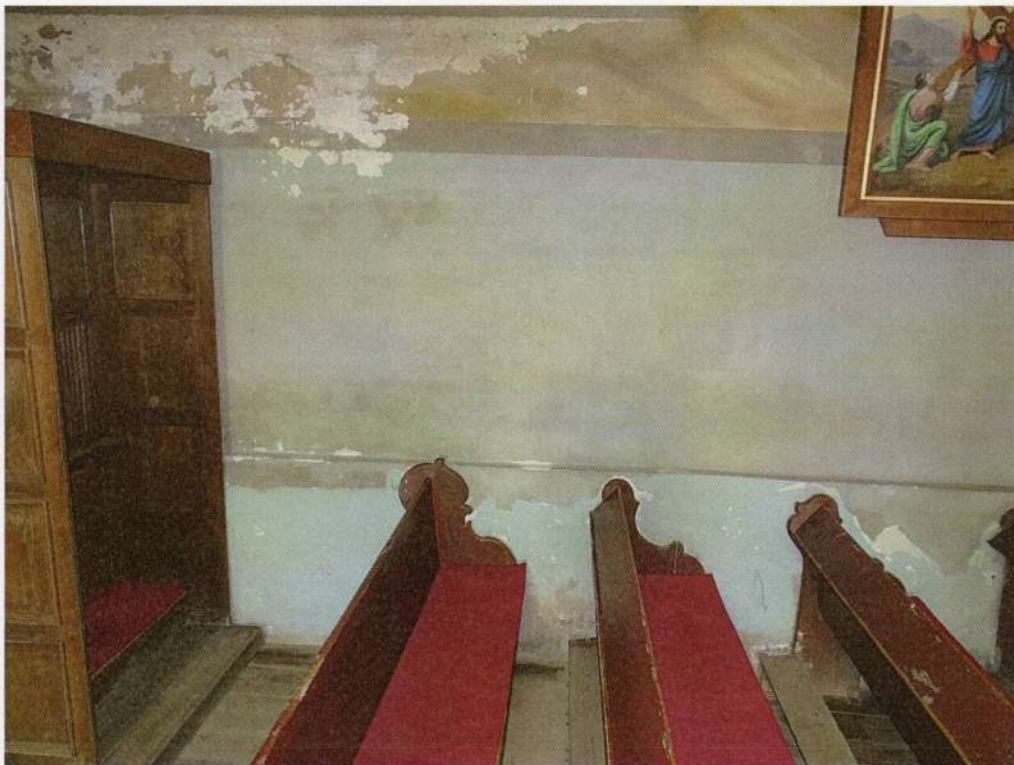
Fot.33 Uszkodzenia w okolicy gliców okiennych

Fot.34 Uszkodzenia w okolicy gliców okiennych

Fot.35 Uszkodzenia części przyziemia spowodowane zawilgoceniem i zasoleniem nawy

Fot.36 Uszkodzenia części przyziemia spowodowane zawilgoceniem i zasoleniem nawy

Fot.37 Rysy i pęknięcia części przyziemia w przyziemiu nawy północnej

Fot.38 Uszkodzenia, rozwarstwienia i złuszczenia warstwy malarskiej

Fot.39 Uszkodzenia, rozwarstwienia i złuszczenia warstwy malarskiej

Fot.40 Uszkodzenia, rozwarstwienia i złuszczenia warstwy malarskiej

Fot.41 Uszkodzenia przyziemia oraz widoczne osłony przewodów instalacyjnych

Fot.42 Uszkodzenia mechaniczne przy wejściu do zakrystii

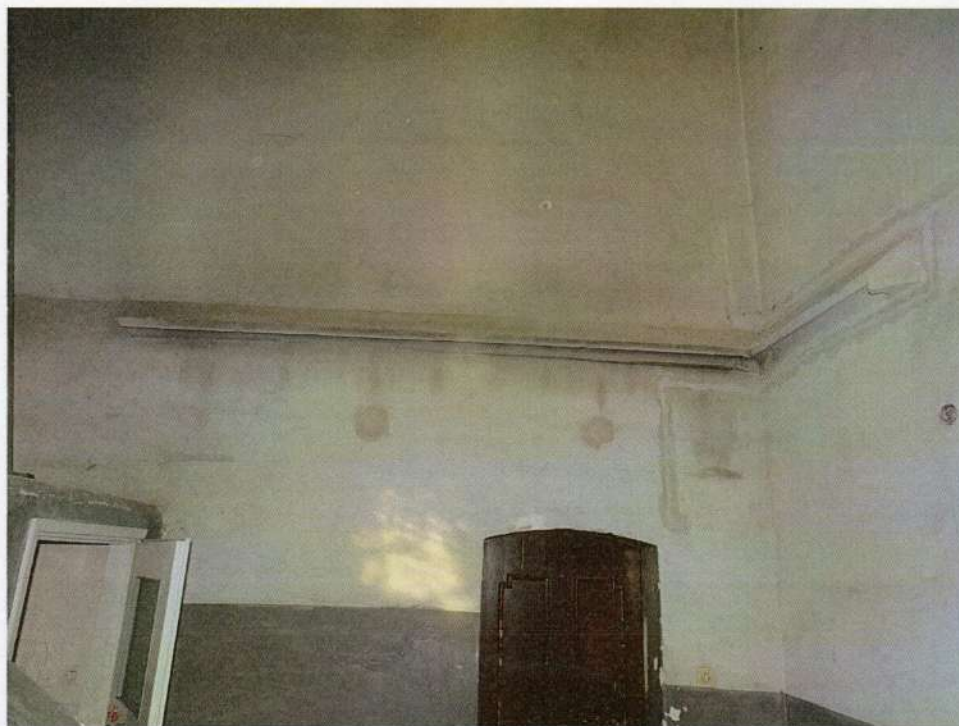
Fot.43 Uszkodzenia przyziemia w części wschodniej nawy północnej

Fot.44 Uszkodzenia przyziemia w części wschodniej nawy północnej

Fot.45 Stan zachowania kaplicy Bożymyślak

Fot.46 Stan zachowania kaplicy Bożymyślak

Fot.47 Uszkodzenia tynku i warstw malarskich w kaplicy Bożywojów

Fot.48 Uszkodzenia tynku i warstw malarskich w kaplicy Bożywojów

7.0 CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI

Przeprowadzenie prac konserwatorskich ma na celu przywrócenie obiektowi jego dawnych walorów estetycznych i historycznych, stosownych do rangi tego kościoła. Z uwagi na zniszczone przez zawilgocenie i zasolenie partie przyziemia usunięte zostaną skorodowane tynki i wymienione na nowe - renowacyjne. W wyniku przeprowadzonych badań i analiz w wschodniej części nawy północnej zidentyfikowano występowanie wcześniejszych dekoracji malarskich w formie rozmalowanych kotar. W celu zabezpieczenia i zaakcentowania wcześniejszego wystroju malarskiego wschodniej części nawy północnej, proponuje się przeprowadzenie zabiegów zabezpieczających i przeprowadzenie docelowo konserwacji czytelnych fragmentów polichromii imitujących przewieszoną kotarę w narożu północno - wchodnim w celu wyeksponowania historycznej polichromii. Na wszystkich ścianach magistralnych i na powierzchniach ścian i sklepień kaplicy Bożywojów bezwzględnie usunięta zostanie błonotwórcza warstwa emulsyjna wraz z warstwą wtórnych zapraw z powierzchni tynków, oraz ujednolicona zostanie powierzchnia przez wykonanie przecierki zaprawą o drobnoziarnistej granulacji. Kolorystykę ścian planuje się dopasować do wnętrza kościoła w szaro - perłowym kolorze, delikatnie walorowo głębszym, harmonizującym z malowidłami w wyższych partiach ścian magistralnych naw bocznych. Sklepienia kaplicy Bożywojów odrestaurowane zostaną zgodnie z odkrytymi śladami historycznymi, a ściany kaplicy analogicznie do wnętrza kościoła.

8.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

Z uwagi na planowane przeprowadzenie prac związanych z odrestaurowaniem dolnych partii ścian obwodowych naw bocznych kościoła oraz kaplicy Bożywojów, dokonano szczegółowej lustracji stanu zachowania wnętrza i zostały wykonane badania stratygraficzno - sondażowe na powierzchni tynków wraz z detalem architektonicznym. Analiza tych działań pozwoliła na opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich, w którym przedstawiony został ramowy opis zamierzonych prac technologicznych, opis planowanych zabiegów konserwatorskich oraz propozycje zastosowania odpowiednich materiałów.

Uwaga: Podane w programie prac nazwy handlowe materiałów czy preparatów i nazwy ich producentów lub dystrybutorów zostały umieszczone jako przykładowe, określające minimalne wymagania dotyczące zalecanych rozwiązań technicznych i technologicznych. Na etapie realizacji dokumentacji inwestor lub wykonawca ma prawo zastosowania materiałów o równoważnych parametrach technicznych innego producenta.

8.1 PROPOZYCJE WYKONAWCZE:

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej stanu istniejącego przed konserwacją, z całego przebiegu prac i dokumentacją powykonawczą
2. Oczyszczyć powierzchnię tynków z wtórnych nawarstwień technologicznych, szczególnie z powłoki emulsyjnej środkiem Dispersionsentferner firmy KEIM oraz metodą mechaniczną
3. Usunąć zasolone i zawilgocone tynki części przyziemia, w przypadku intensywnego zasolenia nałożyć kompresy z pulpy celulozowej (metoda migracji do rozszerzonego środowiska)
4. Odkryte mury pozostawić do kilku tygodni w celu osuszenia i odparowania nadmiaru wilgoci, docelowo powierzchnię wątku ceglanego pokryć tynkiem renowacyjnym (Keim Trass-Sanierputz-NP., Baunit Sanova Einlagen Trassputz, lub Optolit WTA-Optosan USP)
5. Usunąć późniejsze wyprawy tynkarskie wykonane w wyższych nie zasolonych partiach murów tynkiem cementowo-wapiennym, cementowym i fleki gipsowe
6. Zaimpregnować odslonięte mury przeciw zagrzybieniu, zasoleniu i zapleśnieniu preparatem grzybobójczym IZOMUR do zwalczania grzybów pleśniowych oraz zabezpieczenia ścian przed zawilgoceniem
7. Dokonać niezbędnych uzupełnień i wypraw tynkarskich w wyższych nie zasolonych partiach murów tynkiem wapienno-piaskowym z zastosowaniem piasku o granulacji zbliżonej do oryginalnych tynków
8. Na powierzchni tynków, celu wyrównania granulacji pod nowe malowanie, należy wykonać przecierkę zaprawą cienkowarstwową Funcosil Historic Kalkschlamme firmy Remmers, lub Keim Universalputz-Fein, lub Schomburg Thermopal FS33
9. Wschodnią część nawy północnej z istniejącymi malowidłami w formie rozmalowanej kotary należy zabezpieczyć i przeprowadzić docelowo pełen program konserwacji czytelnych fragmentów polichromii imitujących przewieszoną kotarę:
 - Opracowanie powierzchni ubytków przygotowujące pod kitowanie
 - zastosowanie kitów z ciasta wapiennego z kruszywem mineralnym jako wypełniaczem do ubytków o charakterze płytkim, powierzchniowym, gdzie potrzebny jest mały granulat użytego wypełniacza

- właściwe opracowanie powierzchni kitów pod kątem rysunku powierzchni oryginalnej
 - Uzupełnienie ubytków w partii malarskiej
 - wykonanie rekonstrukcji scalającej w części dobraną do charakteru malowidła, z zastosowaniem technologii analogicznej, lub nawiązującej do technologii oryginału
 - uzupełnianie polichromii w miejscach przetarć i ubytków
 - uzupełnianie przy użyciu farb sporządzonych na bazie pigmentów mineralnych ze spoiwem wapiennym, temperowym lub z zastosowaniem Primału AC 33
 - Końcowe, całościowe zabezpieczenie powierzchni polichromii
10. Wykonać gruntowanie pozostałych ścian roztworem kazeiny lub gruntownikiem syntetycznym (keim Soliprim, Remmers Kiesol)
 11. Malowanie wnętrza proponuje się wykonać farbami w technice wapienno – temperowej lub farbą zolowo – krzemianową Innotop firmy Keim
 12. Kolorystykę dla powierzchni poddanych renowacji wnętrza dopasować do wnętrza kościoła. Ostateczne decyzje odnośnie kolorystyki wnętrza zostaną podjęte po przeprowadzonych próbach na wybranych fragmentach ścian, przy udziale komisji konserwatorskiej z przedstawicielami DWKZ.
 13. Kaplica Bożywojów kolorystycznie zostanie opracowana na podstawie odkrytych śladów potwierdzonych w trakcie dalszych odkrywek, oraz analogicznie do wnętrza kościoła. Ostateczne decyzje odnośnie kolorystyki wnętrza kaplicy zostaną podjęte po przeprowadzonych próbach na wybranych fragmentach ścian, przy udziale komisji konserwatorskiej z przedstawicielami DWKZ.
 14. Z uwagi na wielobarwne malowidła w bezpośrednim otoczeniu ścian przeznaczonych do renowacji propozycje rozwiązań kolorystycznych należy opracować w samym wnętrzu, a przedstawione propozycje powinny korespondować z całością detalu jak i wystroju wnętrza
 17. Przed przystąpieniem do ostatecznego malowania, wykonawca przedstawi na wybranym fragmencie kościoła próbne rozwiązania kolorystyczne, do ich ostatecznego zatwierdzenia przez Komisję Konserwatorską
 15. Detal kamienny – fragmenty gzymsów w kaplicy Bożywojów (z wyłączeniem płyt epitafijnych):

- usunąć wtórne nawarstwienia farb z powierzchni kamiennej
 - usunąć z całej powierzchni kamiennej, wtórnie wykonane wyprawy tynkarskie cementowo-wapienne sposobem mechanicznym, przy użyciu stosownych narzędzi
 - wykonać próby rozpuszczalnikowe na zabrudzonych detalach kamiennych z zastosowaniem rozpuszczalników organicznych: toluen, aceton, oraz gotowych preparatów Grübelag-Entfelfner i Fassadsenreiniger-Pastye firmy Remmers
 - wykonać próby na konsolidację oryginalnych warstw technologicznych i struktury kamienia z zastosowaniem preparatu Funcosil Steinfestiger 300 firmy Remmers
 - wykonać uzupełnienie ubytków kamienia, z zastosowaniem kitów barwionych w masie na kolor otoczenia, z zastosowaniem Funcosil Restaurier Mortel firmy Remmers
 - zabezpieczyć powierzchnię z zastosowaniem preparatu Funcosil SNL
19. Wszelkie pojawiające się nowe problemy w trakcie prowadzonych prac, rozstrzygane będą przy udziale Komisji Konserwatorskiej
20. Po zakończeniu prac wykonawca przekaże inwestorowi 2 egzemplarze dokumentacji opisowej i fotograficznej z całego przebiegu prac.

Wszelkie inne ustalenia i zmiany dotyczące odrestaurowania wnętrza kościoła po zatwierdzeniu niniejszego programu prac przez Konserwatora Zabytków w Legnicy podejmowane będą na piśmie przez Komisję Konserwatorską

Powyżej zawarte propozycje wykonawcze z naniesionymi uwagami Konserwatora Zabytków w Legnicy lub ich akceptacja stanowią wytyczne konserwatorskie do realizacji Programu prac.

Zabiegi w kolejności wykonania przy konserwacji istniejącej polichromii

1. Wykonane dodatkowych badań stratygraficznych i sondażowych na powierzchni polichromii sklepień. Badania kontynuowane będą przez cały okres prac w celu ustalenia stopnia zachowania istniejących polichromii dawnego wystroju wnętrza
 - wykonanie prób rozpuszczalnikowych mających na celu usunięcie przemalowań lub retuszy, przy zastosowaniu metody mechanicznej i chemicznej (środki użyte do wykonania prób np. kw. octowy, terpentyna balsamiczna, alkohol metylowy, aceton) i inne
 - przetestowanie różnych środków konserwatorskich wzmacniających strukturę zewnętrzną i wewnętrzną warstwy zabytkowej (wybranie właściwego środka umożliwiającego wzmocnienie strukturalne zapewniające tzw. oddychanie partii konserwowanej). Do konsolidacji powierzchniowej proponuje się wykonanie prób z: Paraloid B72, Acryl Clayber, w roztworach o różnej procentowości, do wykonania prób na konsolidację wewnątrz tynkową proponuje się: POW, PAW, Primal AC 33, a do wypełnień Malta, Ledan lub wypełniacz mineralny
 - opracowanie metody usuwania występujących zagrzybień (Rashid, Boramon) itd.
2. Całkowite usunięcie wszystkich wtórnych warstw technologicznych (warstw wtórnych zapraw lub wtórnych warstw malatury) z wykorzystaniem metody opracowanej w efekcie wykonanych wcześniej prób
3. Powierzchnowe oczyszczenie powierzchni malarskiej z zabielenia kurzu i brudu
 - metoda mechaniczna, przy użyciu ręcznych środków zmiatających, masy mącznej
4. Wykonanie zabiegu wzmocnienia strukturalnego warstw technologicznych z zastosowaniem środka wybranego w wyniku wykonanych prób, wprowadzanego metodą iniekcji, w wypadku dużych rozwarstwień warstw malarskich i wewnątrz tynkowych z wykorzystaniem wypełniacza mineralnego
 - wcześniejsze wprowadzenie środka zmniejszającego napięcie powierzchniowe umożliwiającego lepszą penetrację środka użytego do konsolidacji
5. Ponowne, dokładne doczyszczenie warstwy polichromii, usunięcie ewentualnych przemalowań i retuszy (metoda wybrana na drodze wykonanych prób)
6. Opracowanie powierzchni ubytków przygotowujące pod kitowanie
 - zastosowanie kitów z ciasta wapiennego z kruszywem mineralnym jako wypełniaczem do ubytków o charakterze płytkim, powierzchniowym, gdzie potrzebny jest mały granulata użytego wypełniacza
 - właściwe opracowanie powierzchni kitów pod kątem rysunku powierzchni oryginalnej
7. Uzupelnienie ubytków w partii malarskiej
 - wykonanie rekonstrukcji scalającej w części dobraną do charakteru malowidła, z zastosowaniem technologii analogicznej, lub nawiązującej do technologii oryginału
 - uzupełnianie polichromii w miejscach przetarć i ubytków metodą punktowania i labowania
 - uzupełnianie przy użyciu farb sporządzonych na bazie pigmentów mineralnych ze spoiwem wapiennym, temperowym lub z zastosowaniem Primalu AC 33
8. Końcowe, całościowe zabezpieczenie powierzchni polichromii
9. Wykonanie dokumentacji opisowo - fotograficznej przedstawiającej cały przebieg prac

Program Prac Konserwatorskich i Wyniki Badań Odkrywkowych przygotowali:

Konserwator Dzieł Sztuki
Ewa Szydłowska

KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI

Ewa Szydłowska
EWA SZYDŁOWSKA

Mistrz Rzemiosła Artystycznego
Daniel Nowacki

Daniel Nowacki

Mistrz Rzemiosła Artystycznego
Daniel Nowacki
Ministerstwo Kultury i Sztuki
Nr LI/19/1040/90

mgr Konserwatorstwa
Joachim Nowacki

Joachim Nowacki

Joachim Nowacki
magister konserwatorstwa
NR DYPL. UMK 1499/106430/2006
ZAŚW. WKZ LESZNO NR 18/1994